

Avrupa Birliği tarafından desteklenmektedir.

KARAR ANALİZİ DİZİSİ

5

Seçimlerde Ayrımcılığa Yol Açan Kural ve Uygulamalara

İlişkin Türkiye İnsan Hakları ve
Eşitlik Kurumu'nun Kararları

Doç. Dr. D. Çiğdem Sever
Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Karar Analizi Dizisi

5 Seçimlerde Ayrımcılığa Yol Açan Kural ve Uygulamalara İlişkin Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu'nun Kararları Doç. Dr. D. Çiğdem Sever Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Karar Analizi Dizisi

"Bu yayın Avrupa Birliği'nin maddi desteğiyle hazırlanmıştır. İçeriğin sorumluluğu tamamıyla Eşitlik İzleme Merkezi'ne aittir ve Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmaz."

Seçimlerde Ayrımcılığa Yol Açan Kural ve Uygulamalara İlişkin Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kararları

GİRİŞ

D. Çiğdem Sever¹ *

Yurttaşların tamamına, yönetimde söz söyleme imkânını getiren genel oy hakkının kazanılması, demokrasi mücadelesindeki önemli bir kazanımdır. Hangi hakların ne şekilde tanınacağı üzerine söz söyleme ve eyleme geçme imkanı olarak seçme ve seçilme hakkı ile diğer hak ve özgürlükler arasında da önemli bağlantılar bulunmaktadır. Bu açıdan, çalışmanın konusunu oluşturan ayrımcılık, seçme ve seçilme hakkında yaşandığında diğer hak ve özgürlüklere de etki edebilecek niteliktedir. Diğer yandan, seçme hakkında tekil olarak yaşanacak ayrımcılık, seçilme hakkı söz konusu olduğunda milyonlarca insana sirayet edebilecek niteliktedir. Bu nedenle de seçim dönemlerinde sürecin hem seçmenler hem de seçilme hakkını kullanmak isteyenler bakımından ayrımcı olmayacak şekilde yürütülmesi son derece önemlidir.

Türkiye’de seçimler siyasi ve hukuki gündemde önemli bir yer tutmaktadır. Çeşitli topluluklar tarafından seçim güvenliğine odaklanan ve genellikle müşahitlik yoluyla izleme faaliyetleri yürütölmektedir. Buna karşılık, bu izleme çalışmalarının önemli bir kısmının oy hakkının kullanılmasında ayrımcılık, ayrımcı söylem, nefret söylemi gibi konulara odaklanmadığını belirtmek gerekir. 2011 yılından beri uluslararası standartlara göre bağımsız gözlemcilerle izleme faaliyeti yürüten ve çeşitli sivil toplum örgütlerinden oluşan “Bağımsız Seçim İzleme Platformu” hak temeli ve ayrımcılığa da odaklanan seçim izleme çalışmaları yürötmektedir. Bu çalışmalar kapsamında, her seçim öncesinde Yüksek Seçim Kurulu’na hem gözlemcilik başvurusu hem de belli seçmenlerin seçme ve seçilme hakkını sınırlayan veya ayrımcı uygulamaların kaldırılması talebini içeren başvurular yapılmaktadır. Örneğin görme engelli, işitme engelli, ortopedik engelli, okuma yazma bilmeyen, Türkçe bilmeyen veya anadili Türkçe olmayan, adres kayıt sistemi nedeniyle oy kullanmada güçlük çeken sığınma evlerindeki kadınlar veya mevsimlik işçiler gibi seçmenler, yaşlılar, cezaevinde oy kullananalar gibi çeşitli kitlelerin haklarıyla ilgili başvurular yapılmıştır.

¹ Doç. Dr., Atılım Üniversitesi Hukuk Faköltesi İdare Hukuku Anabilim Dalı.

Ulusal insan hakları kurumları ve özelde eşitlik kurumlarının seçimlere ilişkin önemli işlevleri olabileceği açıktır. Özellikle seçim dönemlerinde kısa sürelerde yaygın ihlaller olabilmesi ve bunlara karşı etkili yargısal mekanizmaların yokluğu, dezavantajlı grupların bu yola başvurmada yaşanan güçlükler, giderici olmaktan çok önleyici tedbirlere ihtiyaç duyulması gibi etkenler nedeniyle bu kurumlara duyulan ihtiyaç da artmaktadır. Bu bağlamda, seçimlere ilişkin izleme raporları ve tavsiyeler üretilmesi sadece uluslararası örgütlerin değil, ulusal insan hakları kurumlarının da bir işlevi olarak görülmelidir. 2 Ulusal insan hakları kurumları, seçimlere ilişkin çeşitli paydaşlarla; gözlemciler ve sivil toplum örgütleriyle de iş birliği içerisinde olmalı ve geliştirdiği tavsiyelere uyulup uyulmadığını da izlemelidir. 3

2023 seçimi öncesinde Eşit Haklar için İzleme Derneği tarafından Türkiye’de ayrımcılık iddialarıyla ilgili doğrudan başvuru alan ve eşitlik kurumu kapsamında olan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu’na (TİHEK) seçimlerde ayrımcılığa yol açan ve yapısal sorunlara işaret eden dört başvuru yapılmıştır. Bu başvurular Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) tarafından esas incelemesine girilmeksizin kabul edilmezlik kararı ile sonuçlanmıştır. Çalışmaya konu olan birinci başvuru, Yüksek Seçim Kurulu (Yüksek Seçim Kurulu) tarafından kabul edilen 135 sayılı Genelge’nin 28. maddesi ile 135/II sayılı Genelge’nin 20. maddesinin Türkçe bilmeyen seçmenler ile işitme engelli seçmenlerin bilgilendirme hakkı bakımından ayrımcılık oluşturduğu iddiasını içermektedir. 4 İkinci başvuru seçmen kütüklerinin düzenlenmesine adrese dayalı kayıt sisteminin evsizler, sokaklarda veya çadırlarda yaşayanlar bakımından ekonomik temele dayalı dolaylı ayrımcılık yarattığı iddiasına ilişkindir. 5 Üçüncü başvuruda kamu spotlarının Türkçe dışında dillerde yapılmamasının ayrımcı olduğu ileri sürülmüştür. 6 Bir diğer başvuru ise olaya özgü bir başvuru olmaktan öte genel anlamda seçimlerdeki nefret söylemi ve ayrımcı söylemlerle ilgili olarak kurumun inceleme yapması ve çerçeve tavsiye oluşturması (özel rapor yazması) istemini içermektedir. 7 TİHEK, dört başvuruda da Derneğin ayrımcılık yasağı ihlalinden doğrudan zarar görmemesi sebebiyle taraf sıfatı bulunmadığı için kabul edilmezlik kararı vermiş, sonrasında da resen inceleme veya özel rapor hazırlama kararı vermemiştir. Bu raporda, bu başvuruların işaret ettiği ayrımcılık sorunu ile Kurum’un

² Human Rights and Election Standards: A Plan of Action, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Yayını, 2017, 24.

³ Bu konuda insna haklarına kurumlarına yönelik kapsamlı bir kılavuz için bkz. Election obligations and Standards, An Implementation Guide for National Human Rights Institutions, The Carter Center, https://www.cartercenter.org/resources/pdfs/peace/democracy/cc_nhri_handbook.pdf

⁴ 2023/473 sayılı kabul edilmezlik kararı

⁵ 2023/474 sayılı kabul edilmezlik kararı

⁶ 2023/717 sayılı kabul edilmezlik kararı

⁷ 2023/472 sayılı kabul edilmezlik kararı

tutumu incelenmiştir. Seçim dönemlerinde ayrımcı söylemlerle ilgili siyasi parti ve medya organlarına yönelen bir çerçeve tavsiye hazırlanması iddiasına ilişkin dördüncü başvurunun söylemlerle ilgili olması ve belirli bir olaya özgü olmaması nedeniyle bu çalışma kapsamına alınmamıştır.

a. Seçimlerde Ayrımcılık İddiaları

Seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakkı Anayasa'nın 67. maddesinde düzenlenmiş olup madde şu şekildedir:

(1) Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyasi parti içinde siyasi faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir. (2) Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Ancak, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmeleri amacıyla kanun, uygulanabilir tedbirleri belirler. (3) Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylamasına katılma haklarına sahiptir. (4) Bu hakların kullanılması kanunla düzenlenir.

Bu madde ile 18 yaşını dolduran seçmenlerin oy kullanma hakkı güvence altına alınmıştır. 1961 Anayasası'nda da seçme ve seçilme hakkının kanunda gösterilen şartlara uygun olarak kullanılacağı belirtildiğinden bu anayasal hüküm doğrultusunda kabul edilen 1961 tarihli 2998 Sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun günümüze kadar değişikliklerle varlığını sürdürmüştür. Kanun'un 8. maddesine göre kısıtlılar ve kamu hizmetinden yasaklılar seçmen olamayacağı gibi 7. maddesine göre, (1) İzinli olsalar bile silah altında bulunan erler, onbaşılar ve kıta çavuşları, (2) Askeri öğrenciler, (3) Ceza infaz kurumlarında hükümlü olarak bulunanlar oy kullanamazlar. Bu kapsama girmeyen ve 18 yaşını tamamlamış her yurttaş oy kullanma hakkına sahiptir. Bu bakımdan, doğrudan veya dolaylı olarak belli bir gruba mensup seçmenlerin oy kullanmasına engel olan, zorlaştıran veya iradesini serbestçe oluşturmasını ve sandığa yansıtmasını güçleştiren uygulamalar ayrımcı nitelikte olacaktır. Bu ayrımcılık; seçim mevzuatından kaynaklanabileceği gibi, seçim sürecindeki uygulamalardan da kaynaklanabilir.

Seçme ve seçilme hakkı uluslararası hukukta da yer bulmuştur. Bu konuda temel düzenleme BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 25. maddesidir. Buna göre,

“Her vatandaş, bu Sözleşmenin ikinci maddesindeki ayrımlara ve makul olmayan sınırlamalara tabi tutulmaksızın şu haklara ve imkanlara sahiptir: (...)

(2) Seçmenlerin iradelerini serbestçe ifade etmelerini güvence altına alan, gizli olarak oy verilen, genel ve eşit oya dayanan ve belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde oy kullanma ve seçilme”

Türkiye’de seçimlerde ayrımcılığa yol açan kural veya uygulamalar daha önce seçim izleme raporlarında da gündeme gelen bir meseledir. Bu raporlarda yaşlı, sığınma evinde kalan, engelli, anadili Türkçe olmayan, okur yazar olmayan, evsiz ve mevsimlik işçi seçmen gruplarının seçme hakkında eşitlikten yoksun olabildikleri daha önce de dile getirilmiştir. 8 Bu eşitsizliğin kaynağı doğrudan veya dolaylı ayrımcılık olabilir.

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu’nun “Tanımlar” başlıklı 2. maddesinin I. fıkrasının;

(d) bendine göre doğrudan ayrımcılık; “Bir gerçek veya tüzel kişinin, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden karşılaştırılabilir durumdakilere kıyasla eşit şekilde yararlanmasını bu Kanunda sayılan ayrımcılık temellerine dayanılarak engelleyen veya zorlaştıran her türlü farklı muamele”,

(e) bendine göre dolaylı ayrımcılık; “Bir gerçek veya tüzel kişinin, görünüşte ayrımcı olmayan her türlü eylem, işlem ve uygulamalar sonucunda, bu Kanunda sayılan ayrımcılık temelleriyle bağlantılı olarak, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanma bakımından nesnel olarak haklılaştırılamayan dezavantajlı bir konuma sokulması” anlamına gelir.

Bir normda, belli bir gruba farklı muamele edileceğinin öngörülmesi veya erişilebilirliğin sağlanmaması örneklerinde olduğu gibi doğrudan ayrımcılığın saptanmasında farklı muamele daha görülür niteliktedir ve karşılaştırılabilir durumdakilerle bir kıyas yapılmaktadır. Bu değerlendirmede, karşılaştırılabilir durumdakilere göre farklı muamele edilmesini mümkün kılacak objektif ve makul bir neden olup olmadığı dikkate alınmaktadır. Buna karşılık, dolaylı ayrımcılık söz konusu olduğunda sonuç olarak bir farklı muamele ortaya çıkmakla birlikte, bu muamelenin kaynağı görünürde ayrımcı olmayan bir norm veya uygulamadır. Ayrımcı görünmeyen bir kriter ya önceki ayrımcılık pratikleri ya da bir grubun özgül nitelikleri gibi nedenlerle haklılaştırılamayan ayrımcı bir sonuca yol açmaktadır.

8 Başvuruyu yapan derneğin de içinde olduğu Bağımsız Seçim İzleme Platformu ayrımcılık sorunlarına da işa eden seçim gözlem raporları yayınlamaktadır. Raporlar için bkz. <https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2014/12/Cumhurba%C5%9Fkan%C4%B1-Se%C3%A7imi-Raporu.pdf> ***

Seçme ve seçilme hakkı söz konusu olduğunda ayrımcılık doğrudan veya dolaylı olabileceği gibi, kesişimsellik söz konusu olduğunda çoklu ayrımcılık da mümkündür ve bu ayrımcılık türlerinin hiçbirinde özel olarak niyet araştırması yapılmasına gerek yoktur. Ayrımcılık aktif hareket/işlem ile olabileceği gibi örneğin pasif kalma, düzenlemenin eksik yapılması, istisna öngörülmemesi şeklinde de olabilecektir. TİHEK'e yapılan iki başvurudan biri objektif bir kriter olarak görülen adrese dayalı kayıt sistemine ilişkin düzenlemelerin sonuç olarak belli gruplara (başvuru özelinde evsizlere) yönelik ayrımcılığa yol açtığı iddiasıyla dolaylı ayrımcılık, diğer ikisi ise seçmenin bilgilendirilmesine ilişkin normların Türkçe bilmeyen ve işitme engelli seçmenler üzerinde doğrudan ayrımcılığa yol açtığı iddiasını içerir.

b. Adrese Dayalı Kayıt Sisteminin Evsiz Kişiler Bakımından Servet Temelinde Ayrımcılık Oluşturması

298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun'un seçmen kütüklerinin nasıl düzenleneceğine ilişkin 33. maddesine göre, seçmen kütüğü; "adres kayıt sistemindeki bilgiler esas alınarak Yüksek Seçim Kurulunca belirlenecek usul ve esaslara göre her yıl yeniden düzenlenir, sürekli bilgi toplama ile her seçim döneminde güncelleştirilir". Bu düzenlemeler Yüksek Seçim Kurulu genelgeleri yoluyla yapılmaktadır. Bu açıdan, Kanun'da adrese dayalı kayıt sistemi kabul edilmişse de bu sistemin nasıl işleyeceğine ilişkin düzenlemeler yapmak konusunda Yüksek Seçim Kurulu'na yükümlülük verilmiş, aynı zamanda bu düzenlemeler bakımından takdir yetkisi de tanınmıştır. Takdir yetkisinin sınırı eşitlik ilkesi olduğundan bu düzenlemelerin belli gruplara/kişilere ayrımcılığa yol açmayacak şekilde olması, farklı grupların ihtiyaçları ve yaşayabilecekleri sorunların gözetilmesi gerekmektedir. Anayasa'nın seçme ve seçilme hakkına ilişkin 67. maddesi ve 298 sayılı Kanundaki düzenlemelerde sokakta, çadır veya benzeri yerlerde yaşamak zorunda bırakılan ve adres kaydı bulunmayan kişilerin seçmen olamayacağına ve oy kullanamayacağına ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu konuda yapılan düzenlemelerin oy kullanma hakkına sahip olan herkes için hakkı güvence altına alması gerekmektedir. Aksi bir uygulama Anayasa'nın temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının sınırına ilişkin 13. maddesinde yer alan kanunilik koşulunu da sağlamadığı gibi, hakkın özüne dokunan ayrımcı bir müdahale oluşturacaktır.

Yüksek Seçim Kurulu düzenlemelerine göre seçmenlerden MERNİS Adres Kayıt Sistemi'nde yer almayanlar seçmen listelerine girmezler. Bu açıdan özellikle dikkate alınması gereken kişiler ise belli bir adres gösteremeyebilecek olan evsizler 9, sığınma evinde kalan kadınlar 10 ile belli dönemlerde sayıları milyonla ifade edilebilen mevsimlik işçilerdir. Bununla birlikte, TİHEK Kanunu'nda ayrımcılık temelleri sınırlı olduğundan 11 diğer gruplar başvuruya konu edilmemiş, servet temelli ayrımcılık iddiasıyla evsizlere yönelik bir başvuru yapılmıştır.

Evsizlerin oy hakkıyla ilgili olarak uluslararası sözleşmeler ve bunların uygulanmasında devletlerce seçmen kütüklerinin adrese dayalı olarak düzenlenebileceği, ancak bu durumda evsizlerin oy verme hakkını kullanmasını sağlayacak ek önlemler alınması öngörülmektedir.

1996 yılında BM İnsan Hakları Komitesi tarafından kabul edilen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin yukarıda anılan 25. maddesiyle ilgili “Kamu İşlerine Katılma Hakkı, Oy Hakkı ve Kamu Hizmetlerine Eşit Erişim Hakkı” başlıklı Genel Yorum no. 25'in 11. paragrafında doğrudan bu konuya değinilmiştir:

“Devletler, oy kullanma hakkına sahip herkesin bu hakkı kullanabilmesini sağlamak için etkili önlemler almalıdır. Seçmenlerin kaydının gerekli olduğu durumlarda bu kolaylaştırılmalı ve kayıt yapılmasına engel konulmamalıdır. Kayıt için ikamet şartı geçerliyse, bunlar makul olmalı ve evsizleri oy kullanma hakkından mahrum bırakacak şekilde dayatılmamalıdır.”¹²

Türkiye’de son zamanlarda uygulanan engelli ve hasta seçmenler için gezici sandık uygulaması, bu kişilerin seçimlerde oy kullanabilmesinin güvence altına alınmasına yöneliktir¹. 3 Benzer şekilde deprem sonrasında çadır kentte kalan depremzedeler Adres Kayıt Sistemi Uygulama Yönergesi'nin 7'nci maddesinde yer alan “diğer adres” olarak belirtilen yerlerde kaldıkları için oralarda oy kullanabilmiştir. Evsizler özelinde de belediyelerin barınma evleri ya da doğrudan belediye adreslerinin beyan edilmesi yoluyla ya da başka bir çözümle kaydedilmelerinin yolu açılabilirken bu yönde bir düzenleme yapılmaması ayrımcı sonuçlara yol açmaktadır. Yapısal bir soruna işaret eden bu ayrımcılık bakımından TİHEK’in resen inceleme kararı alarak inceleme yapmasının önünde herhangi bir engel de bulunmamaktadır. Hatta yıllardır çeşitli gruplar bakımından seçimlerde ayrımcılık iddialarının öne sürüldüğü dikkate alınarak, ulusal insan hakları ve eşitlik kurumu vasfına sahip Kurum’un tüm yurttaşların seçme hakkını güvence altına almak üzere daha geniş çaplı bir inceleme yapıp –kanundaki ayrımcılık temelleriyle sınırlı kalmaksızın- özel rapor hazırlanması yoluna gitmesi de beklenirdi.

9 Türkiye’de evsiz sayısına ilişkin herhangi bir resmi veri bulunmamaktadır. Bazı kaynaklar bu sayının 70-100 aralığında olduğunu ifade etmektedir. Belediyelerin barınmaevleri verisi varsa da bu sayı evsiz sayısını göstermemektedir. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c6pg81d62z3o>

¹⁰ Altı seçimdir bu sorun dile getirilmektedir:

<https://www.gazeteduvar.com.tr/siginma-evinde-kalan-kadınlar-yine-oy-kullanamayacak-haber-1610907> Hatta bu sorunun çözülmesine yönelik bir kanun teklifi dahi verilmiş, ancak Mecliste reddedilmiştir:

<https://bianet.org/haber/siginmaevindeki-kadınlara-oy-hakki-meclis-ten-dondu-157788> Konu ile ilgili özel bir yasal düzenleme yapılmadan yaşlı ve engelliler için uygulaması bulunan seyyar/taşınabilir sandık uygulamasıyla sorunun çözülmesi mümkündür.

¹¹ TİHEK Kanunu’nun 3. Maddesinde Kurumun yetkileri belli ayrımcılık temelleriyle sınırlandırılmıştır: “Bu Kanun kapsamında cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasi görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır”. Bununla birlikte bu madde TİHEK’in özel raporlar yoluyla bu gruplar dışında kalan kişilere yönelik ayrımcılık iddialarını dile getirmeyeceği anlamına gelmez.

¹² Vurgu bana aittir. General Comment No. 25: The right to participate in public affairs, voting rights and the right of equal access to public service (Art. 25) : . 12/07/96. CCPR/C/21/Rev.1/Add.7 ; Türkçe çevirisi için bkz. <https://insanhaklariizleme.org/vt/mfhandler.php?file=BM%20%C4%B0nsan%20Haklar%C4%B1%20Komitesi%20Genel%20Yorum%20no.%2025.docx&table=yayin&field=dosya&pageType=view&key1=693>

¹³ <https://www.trthaber.com/haber/gundem/engelli-ve-hasta-secmenler-icin-seyyar-sandiklar-kurulacak-7111111.html>

Devletler, herkesin oy kullanma hakkına sahip olabilmesi ve bu hakkı kullanabilmesini sağlamak amacıyla etkili tedbirler almalıdır. (...) **Seçmenlerin eğitimi** ve kayıt kampanyaları 25. maddedeki hakların bilinçli bir toplum tarafından kullanılmasının güvence altına alınması açısından gereklidir.

İfade özgürlüğü, barışçı toplantı hakkı ve dernek kurma hakları oy kullanma hakkının tam anlamıyla korunması ve etkili şekilde kullanılmasının vazgeçilmez şartlarındandır. **Okuma yazma bilmeme, dil sorunları, yoksulluk veya seyahat özgürlüğünün engellenmesi gibi oy kullanma hakkına sahip kişilerin bu haklarını etkili şekilde kullanmalarını engelleyecek zorluklara karşı olumlu tedbirler alınmalıdır. Oy kullanma hakkıyla ilgili bilgi ve materyaller azınlık dillerinde de mevcut olmalıdır.** Fotoğraf ve semboller gibi metotlarla okuma yazma bilmeyen seçmenlerin oylarını nasıl kullanacaklarına ilişkin yeterli bilgi edinmeleri sağlanmalıdır. Taraf Devletler raporlarında, bu paragrafta belirtilen zorlukların nasıl aşıldığına dair bilgi vermelidir.”

14

İşitme engelli seçmenler bakımından ayrıca BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin 29. maddesi engellilerin siyasi katılım haklarını içermektedir:

“Taraf Devletler, engelli kişilere siyasi hakları ve bu haklardan başkaları ile eşit bir şekilde yararlanma fırsatını tanıyacaklardır ve aşağıdaki taahhütlerde bulunmaktadır:

(a) Aşağıdakilerin gerçekleştirilmesi yoluyla engelli kişilerin, seçme ve seçilme hakkı ve fırsatı dahil olmak üzere doğrudan veya serbestçe seçilen temsilciler yoluyla başkaları ile eşit bir şekilde siyasi ve toplumsal yaşama etkin ve tam olarak katılmalarının sağlanması: (i) Oy kullanma usulleri, yerleri ve malzemelerinin uygun, erişilebilir ve kolayca anlaşılabilir ve kullanılabilir olmasının sağlanması; (ii) Engelli kişilerin seçimlerde ve referandumlarda baskı olmadan gizli oy kullanma, seçimlerde aday olma, hükümetin her düzeyinde etkin şekilde görev yapma ve bütün kamu görevlerini ifa etme haklarının korunması ve gerektiğinde yardımcı ve yeni teknolojilerin kullanılmasının kolaylaştırılması;

¹⁴ İnsan Hakları Komitesi 23 No'lu Genel Yorum. Türkçe çevirisi için bkz. Lema Uyar (derleyen ve çeviren),

Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi 1981-2006, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, (vurgu bana aittir)

(iii) Engelli kişilerin seçmen olarak iradelerinin serbestçe ifade edilmesinin sağlanması ve bu amaçla gerektiğinde talepleri üzerine kendi seçecekleri bir kişinin yardımı ile oy kullanmalarına izin verilmesi (...)

298 sayılı Kanun'un 58. maddesine göre¹⁵, siyasi parti ve adayların farklı dilde propaganda yapması mümkündür. Bununla birlikte, seçmen eğitimi kapsamındaki faaliyetler esas olarak Yüksek Seçim Kurulu tarafından yürütülmektedir. 298 sayılı Kanun'un "Yüksek Seçim Kurulu Tarafından Yapılacak İşlemler" başlıklı Ek Madde 1 hükmüne göre, "Türkiye Radyoları vasıtasıyla, haber yayınları saatinde veya başka uygun saatlerde yayınlanacak bildirilerle; vatandaşın ilgisi uyandırılmak ve kendisine seçmen olmanın görev ve yetkileri hatırlatılmak suretiyle; daimi seçmen kütüklerinin düzenlenmesi, ilk sayım ve yazım işlerinin yapılması, yeniden yapılacak yazım işlemleri, denetlemeler, sandık seçmen listelerinin düzenlenmesi, askıya çıkarılması ve askıdan indirilmesi, itiraz ve ilave kayıt işlemlerinin ne şekilde yapılacağı, seçmen kağıtlarının dağıtılması ve oy verme konusunda yapılacak işlemler, sair lüzum görülen hususlarla birlikte, süreler de belirtilerek duyurulur." Yüksek Seçim Kurulu'nun ve il seçim kurullarının bu konudaki her türlü bildirilerinden Türkiye Radyoları tarafından ücret alınmayacağı da öngörülmüştür. Bu madde uyarınca farklı dillerde kamu spotları yayınlanmasının önünde bir engel yoktur. Buna karşılık, seçmen eğitimi seçim günü öncesinde sınırlı sayıda ve Türkçe yazılı materyalle yapılmakta, oy verme işlemiyle ilgili bilgilendirme ise esas olarak oy verme işleminin hemen öncesinde sözlü açıklama yoluyla yapılmaktadır.

7 Haziran 2015 seçimleriyle ilgili "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Sınırlı Seçim Gözlem Heyeti Sonuç Raporunda" da "Yüksek Seçim Kurulu, Türkçe olarak seçmenlerin bilgilendirilmesine yönelik üç ayrı televizyon spotu hazırlamıştır. Bunlardan ikisi seçmen kaydıyla ilgili olup biri seçim gününe ilişkin genel bilgiler vermektedir. İlk kez oy kullanacak çok sayıda seçmenin olmasına rağmen, oy kullanma prosedürlerine ilişkin bilgilendirme yapılmamıştır. Bir sivil toplum örgütü, iki kişi adına Yüksek Seçim Kurulu'na başvuruda bulunmuş ve seçmen bilgilendirme spotlarının Kürtçe hazırlanmasını talep etmiştir. Kürtçe materyal yayınlanması halinde başka dillerde de yayınlanması gerektiği gerekçesiyle, talep bizzat Yüksek Seçim Kurulu başkanı tarafından reddedilmiştir. Talebin yenilenmesi üzerine, yayınlanan spotların seçmen bilgisi olmadığı gerekçesiyle Yüksek Seçim Kurulu tarafından reddedilmiştir.

¹⁵ "Siyasi partiler ve adaylar tarafından yapılacak her türlü propaganda, Türkçe'nin yanı sıra farklı dil ve lehçelerde de yapılabilir." Maddenin ilk halinde olmayan bu imkan 2.3.2014 tarih ve 6529 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle getirilmiştir.

Seçim süreciyle ilgili genel anlayışı geliştirmek için, Yüksek Seçim Kurulu, oy kullanma usul de dahil olmak üzere seçimlerin çeşitli yönleriyle ilgili kapsamlı seçmen bilgilendirme çalışması yapabilir ve bu bilgiyi Türkçe dışındaki dillerde de erişilebilir yapabilir.” (Türkiye Cumhuriyeti Milletvekili Seçimleri, 7 Haziran 2015, AGİT/DKİHB Sınırlı Seçim Gözlem Heyeti Sonuç Raporu, s.10)

Türkiye’deki geçersiz oy sayılarının nedeni hakkında tam bir veri elde etmek mümkün değilse de geçersiz oyların kural olarak kasıtlı olmayacağı ve bilgi eksikliğinden kaynaklandığı kabul edilebilir. Türkiye’deki geçersiz oy sayılarına bakıldığında; 2023 milletvekili seçimlerinde 1.036.565 oy, 2019 büyükşehir belediye seçimlerinde 1.296.670 oy, 2018 genel seçimlerinde 1.109.260 oy, Haziran 2015 seçimlerine 1.344.224 oy, 2014 Haziran seçimlerinde 1.344.224 oy geçersizdir. Bu sayıların fazlalığı, seçmenin iradesinin sonuçlara tam olarak yansımaları açısından seçim öncesinden başlayıp seçim gününe dek bilgilendirme çalışmalarının ve bu çalışmaların tüm seçmen kitlesine yönelik eşit şartlarda yürütülmesinin önemini göstermektedir.

AGİT raporunda da atıf yapılan ve anadili Türkçe olmayan ve Türkçe bilmediklerini beyan eden iki seçmenin seçim eğitim materyallerinin Türkçe dışındaki dillerde yapılması talebiyle yaptığı başvurunun reddedildiği 27.05.2015 tarih ve 1040 sayılı Yüksek Seçim Kurulu kararında “Türkçe bilmeyenlerin talep etmeleri halinde o yerde temin edilecek tercümanlar vasıtasıyla yapacağı işlemlerin anlatılması gerektiğinden”, seçmenin oy verme işlemi konusunda eğitildiğinin kabul edilmesi” gerektiği belirtilmiştir.¹⁶ Başkanlık tarafından verilen kararda Kürtçe eğitim materyali olması durumunda tüm dillerde yapılması gereğine dayanılmıştır. Buna karşılık, seçim günü tercüman bulundurulmasına yönelik herhangi bir düzenleme ya da hizmet bulunmamaktadır.

¹⁶ Yüksek Seçim Kurulu kararı için bkz. blob:<https://www.YksekSeimKurulu.gov.tr/d8088040-21f5-46f4-abc8-ee00e789967f>

Bu karar üzerine aynı iki kişi başvuru adına Dernek tarafından yapılan başvurularda Türkiye İnsan Hakları Kurumu (TİHK) ve Kamu Denetçiliği Kurumu (KDK) tavsiye kararları vermiştir. TİHK; AİHM raporları, AİHM kararları ve Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin 24.6.2005 tarih ve 1459 sayılı "Seçme Hakkına İlişkin Kısıtlamaların Kaldırılması" başlıklı karara da atıfla verdiği kararında "Seçimler sırasında engellilerin, resmi dili konuşamayanların, okuma-yazma bilmeyenlerin, yoksulluk içinde bulunanların, hastaların oy kullanmasını sağlayacak tedbirler alınmalıdır" saptamasını da yapmış ve Devletin pozitif yükümlülüklerinin gereği olarak Türkçe dışındaki dillerde de kamu spotu hazırlanması hususunda tavsiyede bulunulmasına karar vermiştir. Kurum'a göre; Yüksek Seçim Kurulu bu kararıyla; "seçimlerin yönetimi konusunda Anayasa ve yasalar tarafından kendisine verilen yetki ve vazifeyi sandık kurulu başkanına aktarmakta, merkezin geniş imkânlarıyla çözülebilecek bir talebi yerel birimlerin kısıtlı imkânlarına havale etmektedir. Yüksek Seçim Kurulunun bu yaklaşımıyla sorun çözülemeyeceği gibi tercümanların hazır edilmesi, ücretlerinin ödenmesi gibi birçok yeni sorun hâsıl olabilecektir. Bu durumda, Yüksek Seçim Kurulu, Anayasa ve ilgili yasalar gereği seçme hakkının etkin kullanılabilmesi için alınması gerekli pozitif yükümlülükleri yerine getirmemiş olacaktır". (par. 34) "...siyasi partiler açısından başka dilde propaganda yapmak ihtiyari bir durum iken Yüksek Seçim Kurulu'nun yapacağı faaliyetlerde tüm seçmenleri gözetmesi yasal bir zorunluluktur". (par. 35)

Bu kararda "Türkçe bilmeyen, okur-yazar olmayan, görme veya işitme engelli olup oy verme gününden önce oy verme işlemleri hakkında yeterince bilgilendirilmeyen seçmen ile bahsi geçen seçmenin konuştuğu dili bilmeyen sandık görevlisi arasında oluşacak iletişim sorunu nedeniyle kamu hizmeti aksayacak, seçmenlerin seçme hakkını etkin bir şekilde kullanmaları noktasında güçlükler yaşanacaktır" (par. 38) saptaması da Derneğin yaptığı bu başvurudaki ayrımcılığı gözler önüne sermektedir.

Aynı konuyla ilgili olarak KDK da benzer bir tavsiye kararı vermiş ve aynı saptamayı yapmıştır: "Yüksek Seçim Kurulu'nun, tüm seçmen kitlesi için oy verme süreci hakkında anlaşılır yöntemler ile bilgilendirme çalışması yapması devletin pozitif yükümlülüklerinin gereğidir. Fakat bu hizmetin, eşitlik ilkesi çerçevesinde yürütülmesi önemlidir. Üstelik bu tarz bir uygulama eşitlik ve adalet sağlayacağı gibi toplumsal barışın güçlenmesine de katkıda bulunacaktır."¹⁹

¹⁷ O dönem yürürlükte olan 6332 sayılı Kanun'da Kurumun idari yaptırım uygulama yetkisi yoktu: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6332.pdf>

¹⁸ Başvuru Kayıt Numarası: 2015/1344, 25.06.2015.

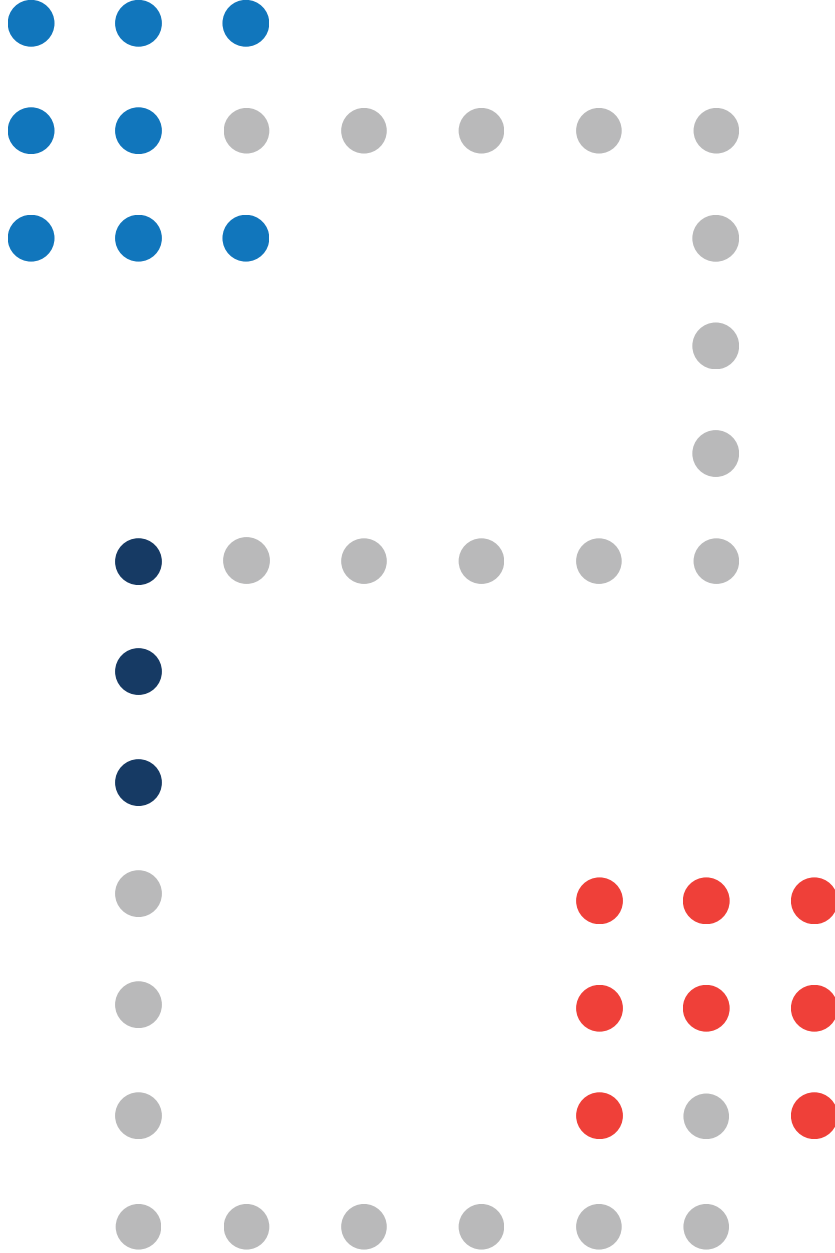
¹⁹ Şikâyet No: 2015/2608, Karar Tarihi: 27/10/2015

Bu iki karar Yüksek Seçim Kurulu'ya tebliğ edilmiş olmasına rağmen sonrasında da uygulama değişmemiş, hem seçim eğitim materyalleri hem de seçim günü bilgilendirme açısından Türkçe bilmeyen ya da okur-yazar olmayan kişiler bakımından seçmen iradesinin serbestçe oluşması ve sandığa yansımadaki eşitsizlik devam etmiştir. TİHEK tüm bunlara rağmen resen inceleme kararı vermemiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Seçimlerde ayrımcı düzenleme, uygulama ve söylemler; demokrasinin temel yapı taşı olan seçme ve seçilme hakkı üzerinde önemli bir ihlal oluşturacaktır. Seçim sürecinde siyasi partilerin ve medya kuruluşlarının söylemlerindeki ayrımcılık ve uygulamalarındaki eşitsizlikler de dahil olmak üzere oy kullanma sürecinde de belli temellere dayalı olarak bazı seçmenlerin oy kullanamaması veya oy hakkından etkin biçimde yararlanamaması durumunda yargı organları etkili bir başvuru yolu niteliğinde değildir. Bu nedenle insan hakları ihlalleri ve ayrımcılığı önleme, ayrımcı uygulama ve düzenlemeleri tespit etme ve mevzuat önerisi de dahil olmak üzere tavsiyeler geliştirme, özel rapor hazırlama gibi yetkilere sahip olan TİHEK gibi kurumların seçimlerde eşitliğin sağlanmasında önemli bir payı bulunmaktadır. Diğer yandan, insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde bu tür kurumlar ile insan hakları alanında çalışan sivil toplum örgütleri ile iş birliği içerisinde olması da bu kurumların karakteristik niteliği olmak gerekir. Buna karşılık TİHEK, ayrımcılık alanında çalışan ve tek bir seçmeni değil, çok sayıda seçmeni etkileyen durumlara ilişkin başvurular yapan derneğin başvuruları hakkında resen inceleme yapma yolunu tercih etmemiştir. Oysa, günümüzde insan hakları açısından önemli bir role sahip olma kapasitesine sahip olması beklenen bu tür kurumların ihlallerdeki yapısal sorunlara işaret etmesi ve bunların önlenmesi için kendiliğinden harekete geçmesi gerekir.

#AYRIMCILIĞAKARŞIBİRLİKTE #TOGETHERAGAINSTDISCRIMINATION

+90 545 540 20 00 info@esithaklar.org

[@esitlikizleme](https://twitter.com/esitlikizleme) [@esitlikizlememerkezi](https://www.instagram.com/esitlikizlememerkezi)

esitlikizlememerkezi.org equalitywatchcentre.org

Avrupa Birliği tarafından desteklenmektedir.